

bron: I&I Nieuwe Media in Perspectief
Nummer 4/2003

Henri Beunders
Het nieuwe 'verraad der klerken'

Julien Benda, Frans filosoof en schrijver van niet orthodox-joodse familie schreef in 1927 zijn beroemd geworden boek *La Trahison des Clercs*. Zijn titel en aanklacht wordt doorgaans vertaald met 'het verraad der klerken', en dat kan misverstanden oproepen wie hij eigenlijk bedoelde. Hij omschreef *clerc* als iemand die tot de wereld spreekt 'op een transcendentale manier', zoals de intellectueel.

Benda verweet de intellectuelen dat zij de hoge cultuurwaarden prijsgaven voor het kortstondige genot van de lage nationale politieke hartstochten. In zijn ogen mochten intellectuelen zich incidenteel wel eens met 'de politiek' bemoeien, maar niet structureel. Ze dienden zich toch als een *clerc*, een geestelijke, te gedragen en te uiten.

Als hartstochtelijk verdediger van het verstand verkondigde hij het absolute intellectualisme en verwierp hij intuïtie, emotie, vitalisme. Hij verdedigde dan ook 'de verstandige democratie' tegenover 'het pathetische nationalisme'.(1)

Zoals bekend weet begon het moderne politieke activisme van schrijvers en intellectuelen al veel eerder, eind negentiende eeuw, met schrijvers als Emile Zola die het in zijn naturalistische romans opnam voor de verdrukten. Zola was het ook die in 1898 in zijn pamflet *J'accuse!* de legerleiding ervan beschuldigde moedwillig bewijzen achter te houden voor de onschuld van Alfred Dreyfus. Deze Dreyfus was de eerste Franse jood met de rang van kapitein. Hij werd in 1894 wegens het lekken van militaire geheimen veroordeeld tot degradatie en levenslange verbanning.

Zola werd wegens laster aangeklaagd en veroordeeld. De nationalistische hetze van de zijde der monarchisten en clericalen bracht een ogenblik het uitbreken van een burgeroorlog nabij. Uiteindelijk zou bewezen worden dat de aanklachten tegen Dreyfus vervalst waren en hij werd in 1906 in vrijheid gesteld en gerehabiliteerd.

Naast Zola traden schrijvers en politici met grote namen als Anatole France, Emile Zola, George Clemenceau, Jean Jaurès in het strijdperk voor Dreyfus. Die strijd leidde tot het samengaan van de linkse krachten (*le bloc des gauches*), tot vermindering van de invloed van de militairen, tot versterking van de republiek en tot drastische anti-clericale maatregelen zoals de scheiding tussen kerk en staat in 1905.

Ten tijde van Benda's boek waren alom schrijvers, journalisten en andere intellectuelen actief in de politiek. Ook in Nederland - Ter Braak, Du Perron, De Kadt. Daarnaast nam het fenomeen van de *fellow travellers* met het communisme in de Sovjet-Unie grote vormen aan - Bertrand Russell, Joris Ivens e.d.

Ten tijde van de Spaanse Burgeroorlog trokken geëngageerde schrijvers en journalisten naar Spanje om gewapenderhand de democratische Republiek te verdedigen tegen het oprukkende fascisme van generaal Franco.

Vanaf de jaren zestig herhaalde zich dit fenomeen, met al die fellow-travellende schrijvers naar verre paradijzen als Cuba en China.(2)

In Nederland zelf was er tijdens het kabinet-Den Uyl grote verwevenheid tussen de 'nieuwe politieke cultuur' en de pers: kabinetsleden zetten actief de media in voor hun doel, of voor hen zelf en omgekeerd waren diverse journalisten zo dik met politici dat ze persoonlijke vrienden waren. Er was zelfs sprake van het 'meeregeren' door progressieve journalisten met de politiek, in het kabinet zelf en in de media. Zozeer zelfs dat door het geschrijf van Jan Joost Lindner in *de Volkskrant* in 1977 het congres van de

PvdA het formatieresultaat van de besprekingen tussen PvdA en CDA om tot een tweede kabinet Den Uyl te komen afwees. Met als gevolg het kabinet Van Agt-Wiegel. (3)

De vraag die ik mij ter voorbereiding van deze lezing stelde was of wij iets aankunnen met dat verraad van Benda bij de mij gestelde taak de rol te bespreken van de media bij de opkomst en nasleep van Pim Fortuyn.

Zoekend naar verklaringen van de opkomst van Fortuyn vanaf eind 2001 wil ik mij beperken tot twee vragen:

de eerste vraag luidt: was er in 2002 sprake van een omgekeerd ‘verraad der klerken’? Dat wil zeggen: hebben de schrijvers, journalisten en intellectuelen verraad gepleegd aan hun lange traditie van pogingen om politieke veranderingen te realiseren door zich dit keer óf afzijdig te houden van de debatten die Fortuyn aanzwengelde, óf ronduit de oplossingen van Fortuyn voor de malaise in de democratie te verwerpen of de persoon van Fortuyn zelf de grond in te boren? Zeg maar de rol op zich namen van de rechtse politici, militairen en clericalen in de zaak Dreyfus: hangen die man!, naar de kantelen!, om het Paarse fort te verdedigen?

Mijn antwoord hierop zal zijn: ja, de kwaliteitsmedia en intellectuelen tout court hebben verraad gepleegd aan de zaak van verandering in Nederland. Ze vormen intussen de echte conservatieven – geheel volgens het oude gezegde: niets conservatiever dan een bekeerde rebel.

En dit is een jammerlijk gemiste kans. En als ik het goed aanvoel, heerst hierover nu, na de geslaagde formatie CDA/VVD/D66, de nodige schaamte, met een lamgeslagen stilzwijgen over niet alleen de betekenis van Fortuyn maar ook over dit nieuwe kabinet tot gevolg.

De tweede vraag luidt: welke ontwikkelingen in de mediasector en onder de journalisten zelf hebben sinds de val van het kabinet-Den Uyl in 1977 bijgedragen aan de negatieve bejegening van Fortuyn?

Wat betreft de toegenomen invloed van de televisie op de politiek en de verkiezingscampagnes, waarover zo velen met zo veel zorg spreken, wil ik kort zijn. Het beeld van ‘de machtige media’ is een zeer overtrokken beeld, zonet als categorische stelling regelrechte onzin. Zowel in het zojuist verschenen rapport *Medialogica* van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), als in het rapport *De puinhopen in het nieuws*, van VU-collega Kleinnijenhuis, wordt gesproken over de hypevorming rond Fortuyn. En luiden de conclusies ondermeer dat de media zich minder moeten laten opjagen door de onderlinge concurrentie en de waan van de dag. Volgens Kleinnijenhuis zouden ‘de media de waan van de dag juist moeten tegengaan’, en ‘bovenal moet de journalist ervoor zorgen, problemen niet te overdrijven’. (4)

De hoofdredacteur van Het Genootschap van Hoofdredacteuren, *Volkskrant*-hoofdredacteur Pieter Broertjes, heeft hier vorige maand aan toegevoegd dat de media zich moeten inspannen om hypevorming tegen te gaan. Het RMO-advies behelst ondermeer een ombudsman voor de media, een permanent mediawatch-instituut en een jaarlijks parlementair debat over de fatale wisselwerking tussen politiek en media, in dat zogenaamde ‘politiek-publicitaire bestel’ dat Nederland inmiddels zou regeren.(5) Beide rapporten en Broertjes’ jaarrede lijken te zijn ingegeven door de teleurstelling over het niet tot stand komen van ‘Paars III’ ofwel ‘Melkert I’ en dat ‘de media’ hier de schuld van zijn. Eerst door de feilen van Paars II zelf uit te vergroten, en daarna door overmatig aandacht te schenken aan Fortuyn die hetzelfde deed maar dan nog krachtiger, namelijk de feilen ‘puinhopen’ te noemen.

Dat 'de macht van de media' een veel te simplistische gedachte is – waarin dé media van 2002, teletekst en internet inclusief, ten onrechte geheel buiten beschouwing worden gelaten - laat overigens dezelfde Kleinnijenhuis aan de hand van allerlei kwantitatief media-onderzoek ook zien, zonder er mijn conclusie aan te verbinden. In grafieken toont hij bijvoorbeeld ondubbelzinnig aan dat de meeste media-aandacht toch echt uitging naar PvdA en VVD, en hun lijsttrekkers, en dat de aandacht voor Fortuyn enorme pieken en dalen kende, maar zelden groter was dan die voor VVD en PvdA.

Nog belangrijker feitelijke vaststelling: CDA stond in de media – als vanouds – aan de zijlijn, en D66 kreeg de minste aandacht. Tijdens de debatten afgelopen januari was het medelijden groot met 'krullebol' Thom de Graaf die niet mee mocht doen, en in arren moede twee minuten zendtijd moest kopen na het debat tussen de andere lijsttrekkers. Maar wat is het resultaat? Voor CDA en D66 gold zowel op 15 mei als op 22 januari hetzelfde: beide partijen werden zo goed als genegeerd door de media. Edoch, het CDA was de grootste partij en bleef de grootste partij. VVD verloor vorig jaar, en herstelde zich begin dit jaar nauwelijks. D66 verloor vorig jaar enorm en verloor begin dit jaar weer. En wat is het politiek resultaat? De veelal door de media uitgelachen en gehoonde Balkenende wordt weer premier, Thom de Graaf, de grote onzichtbare in de media, wordt vice-premier.

In de politieke coalitietraditie van Nederland met zijn soms bizarre formatieprocessen is deze politieke uitkomst helemaal niet uitzonderlijk. Zie 1977. Maar al diegenen die zo veel geloof hechten aan 'de toenemende macht van de media' en deze ook zo sterk hekelen, moeten zich nu toch eens echt achter de oren gaan krabben over het dunne ijs waarop hun theorie gehuisvest is.

Er mag veel juist schuilen in de termen Medialogica of Politiek-Publicitair Complex, maar de media vormen in tijden van opwindings, opstand of zelfs proto-revolutie meestal NIET *the heart of the matter*. Het gaat zoals bijna altijd in de geschiedenis om de trits tijdsgewricht-boodschap-persoon, en wel in deze volgorde, en niet andersom zoals al die politiek-culturele sombermannen beweren met hun geweeklaag over het versterkende effect van vooral televisie op de structurele ontwikkelingen van personalisering en emotionalisering.

Als ik slechts een paar sleutelwoorden zou mogen noemen die zowel de fenomenale opkomst van Fortuyn kunnen verklaren als de bekrompen, conservatieve zometeen reactionaire houding van het gros der journalisten – het nieuwe verraad der klerken dus – dan zijn die sleutelwoorden 'bureaucratisering' en 'moraal'.

De regelrechte haat onder vele journalisten en politici jegens de persoon van Fortuyn en zijn aanhangers - 'gepeupel'- komt behalve uit deze bureaucrativering voort uit 'moraal', in feite tamelijk simpele sociaal-psychologische reflexen. De belangrijkste daarvan was de bijna totale identificatie van veel journalisten met het establishment – sommigen met de stille hoop zelf in Paars III staatssecretaris of adviseur te worden – en de bijna totale identificatie van zichzelf als de 'nieuwe' cultureel-politieke elite van Nederland. Wat we in 2002 en 2003 gezien hebben is een sociaal-culturele strijd van nagenoeg de hele groep der journalisten, columnist, commentatoren, wetenschappelijke publicisten en politieke leiders en niet-gouvernementele zaakwaarnemers tegen de oprukkende massa. Het was de strijd tussen 'ons soort mensen' en, zoals Jacques Brel het ooit zo mooi zong, 'dat soort volk, meneer, dat doet er dan van slurp...'

Het verraad der klerken bestaat dus hieruit, dat de groep der linkse journalisten – en 75% van alle journalisten noemt zich links (6) – vorig jaar niet heeft ingezien dat de reeds aanwezige volkswoede die Fortuyn vertolkte en versterkte, aangewend kon

worden voor radicale vernieuwingen in het ook door veel nuchtere wetenschappers en politici terecht als achterlijk gekwalificeerde politiek-bestuurlijke stelsel in Nederland. Het enige wat ze hadden hoeven doen was die ‘zwakstroomkabouters’ van de LPF intellectueel onder de armen te nemen zodat deze door de moord op Fortuyn verweesde partij niet in onderling gekrakeel ten onder had hoeven gaan. Het feit dat men nu zo verpletterend stil is over de vervanging van de LPF door de beschaafde burgemeester in oorlogstijd - D66 -, met een bijna identiek regeerakkoord, bewijst dat we in het afgelopen jaar vooral te maken hadden met de strijd tussen verschillende cultuurklassen om de vraag wie het intellectueel, cultureel, moreel en politiek voor het zeggen heeft in Nederland.

De behandeling van Fortuyn en zijn aanhangers kwam uit meer emoties voort: jaloezie om te beginnen. Jaloezie dat deze Fortuyn –de geëxtrapoleerde verschijningsvorm van bijna alle idealen van de ’68-generatie – de ‘echte 68-ers’ zoals Jan Blokker en Freek de Jonge van het podium speelde. De haat jegens Fortuyn was natuurlijk ook gebaseerd op reële, rationele beoordeling van zijn uitspraken en plannen, met name die over ‘vol is vol’, de islam, artikel 1 en 7 van de Grondwet. Maar ook hier lag achter de verontwaardiging een andere emotie verborgen, die van angst om zelf ontmaskerd te worden als intellectueel ongeschikt om al zijn argumenten op succesvolle wijze te weerleggen. En met die angst, kom ik terug op dat sleutelwoord van de bureaucrativering.

Ik hoef hier niet te herhalen hoezeer het politieke bedrijf in Nederland verworpen is, en dit is niet pas onder Paars begonnen, tot een soms kafkaïaanse bureaucratie. Deze bureaucrativering beperkt zich niet tot de politiek, ook de turbo-economie en de wetenschap zijn in de afgelopen decennia achter het masker van efficiency ernstig verbureaucratiseerd. Zelfs de eis van bestuurlijk ‘transparantie’ leidt tot meer regelgeving.

Het politieke debat is verworpen tot een verbale uitwisseling van een santenkraam aan jargon onder die beruchte Haagse kaasstolp.

Een normaal mens kon er al jaren geen gram chocola meer van maken, als hij toevallig eens verzeild raakte in een programma als *Den Haag Vandaag*. Dat Ferry Mingelen en Wouke van Scherrenburg in de jaren negentig ook steeds cynischer begonnen te berichten over dat parlementaire ‘gemierenneuk’, en in arrenmoede maar de nadruk begonnen te leggen op de persoonlijke nederlaag van de dag van deze of gene politicus, dat vergrootte alleen maar de kloof tussen Den Haag en de burger. Die burger smachtte niet naar ‘poppetjes’, maar naar nieuwe ideeën.

Ik hoef hier ook niet in te gaan op het feit dat ‘de politiek’ en ‘de media’ sinds de val van het kabinet-Den Uyl een aantal thema’s taboeïseerde: WAO, asielzoekers, veiligheid, en de multiculturele samenleving in zijn geheel. In mijn ogen is de kiezersopstand van vorig jaar mei vooral het gevolg van de woede onder het volk dat het nooit inspraak heeft gehad over de vraag of Nederland een multiculturele samenleving diende te worden, en in welke mate en op welke voorwaarden. Nee, als ik het heb over bureaucrativering, dan doel ik hier vandaag op de bureaucrativering van de geest in het algemeen, en de bureaucrativering van de media in het bijzonder.

Door deze bureaucrativering van de geest van met name de journalisten stonden zij machteloos tegenover een retorisch en intellectueel kanon als Pim Fortuyn. Het succes van Fortuyn bij miljoenen Nederlanders was dat hij in haarscherpe bewoordingen de problemen benoemde en ook nog de oplossingen aandroeg. Eindelijk was er iemand opgestaan die niet zoals alle Paarse politici en hun Paarse ‘advies-wetenschappers’, in

samenhang met vele journalisten, alleen maar mompelden ‘complex, complex’, ‘we werken er aan’, ‘er komt een notitie’, ‘het vergt tijd’. Of ronduit elkaar opriepen gevoelige kwesties als asielzoekers, immigratie, veiligheid of de vergrijzing (pensioenen!) *buiten* de verkiezingsstrijd te houden, omdat ze zo gevoelig lagen. Goed, bijna al deze complex-complex- en manana-manana-politici zijn van het toneel verdreven.

De bureaucratisering van de geest - of het ontbreken van fantasie – die in geen van de genoemde rapporten wordt genoemd, is na de periode-Den Uyl begonnen. Tijdens Den Uyl was de op ideeën en macht gebaseerde polarisatie op een hoogtepunt. Simpele slogans en programma’s waren troef. Tegenover de ‘spreiding van macht, kennis en inkomen’, stond het ‘puinruimen’ van Wiegel. En de journalisten van, zeg *de Volkskrant* en *VN* enerzijds en *De Telegraaf* anderzijds, deden hier van harte aan mee. De wereld was overzichtelijk.

De journalisten van de verzuilde kranten waren erg trots dat ze in de jaren zestig het juk van de zuil, de elite, de eigen hoofdredacteur annex partijleider, hadden afgeschud en zich hadden geëmancipeerd ten opzichte van de eigen hoofdredactie, met als triomf het nieuwe redactiestatuut met het woord onafhankelijkheid als kernbegrip.

Na de kater van 1977 verloor het politieke engagement aan kracht, zeker in de *no nonsense*-jaren van Lubbers, het *ik-tijdperk* van yuppies en geld verdienen. Aan de redactionele onafhankelijkheid werden

twee nieuwe woorden toegevoegd die ‘de professionele journalist’ dienden te omschrijven: objectiviteit en neutraliteit. Onafhankelijkheid, objectiviteit en neutraliteit werden samen de nieuwe Heilige Drieëenheid van de kwaliteitsjournalistiek, zowel in de pers als in de kwaliteits-tv-rubrieken als *Netwerk*, *Nova* en *Buitenhof*. Het leek alsof men voortaan à la Benda’s devies het liefst van een afstand, of vanuit de hoogte, op al het gedoe op aarde neerkeek. Niets was minder waar.

De kroon die men zichzelf op het hoofd van ‘de professionele journalist’ –zette was namelijk van klatergoud. Als je het vernis eraf krabde, zaten er nog precies dezelfde verzuilde geesten onder als in de jaren vijftig, of de gepolariseerde geesten van de jaren zeventig. Dat bleek echter alleen bij acute politieke crises - de ‘geen kroning zonder woning’-krakersrellen in 1980, de kruisrakettenstrijd die erop volgde, het oordeel over de strijd van dissidenten in het Oostblok en de val van de Muur, de Golfoorlog (I en II). Dan bleek het ideologische vierstromenland nog wel degelijk te bestaan. Hetzelfde gold voor de sluipender sociale crises zoals rond de wao, de asielzoekers en de multiculturele samenleving: hier domineerde een sterk ideologische berichtgeving. En de smaak van die berichtgeving werd en wordt niet bepaald door professionele vaardigheden als hoor en tegenhoor, maar door de stijl en woordkeus, en op radio en televisie, ook door de toon, intonatie en het gebaar. Op radio en tv is het letterlijk *c’est le ton qui fait la musique*.

De professionalisering van de journalistiek ging in de jaren negentig onverdroten verder, er kwamen steeds meer doctorandussen op de redactie, van wie ik de meeste zelf heb opgeleid aan de Erasmus Universiteit. De zogenaamde ontideologisering – de ideologie verdween namelijk niet, werd verborgener, en dus hypocrieter - en de vervanging van levensbeschouwing door *life-style* die volgde op de ontzuiling én de commercialisering van de kranten - en tv-zenders - leidde er toe dat de kranten steeds dikker werden. De verzuilde externe pluriformiteit – elke krant een andere mening – werd vervangen door interne pluriformiteit – alle meningen in dezelfde krant. Dat leek heel tolerant. Maar in wezen kwam deze tolerantie deels voort uit commercialisering: ze wilden allemaal dezelfde doelgroepen – middenklasse, jongeren - bereiken. En deels kwam het door de klap die de val van de Muur betekende voor het restant geloof in

‘Links’. Veel journalisten wisten nadien zelf van hun oosten en westen niet meer, en lieten daarom maar alle mogelijke opinies op de opiniepagina’s toe. Maar zonder uitgesproken ideologie bleef er alleen die professionele houding over om trots op te zijn. En dat leidde er bij regionale en landelijke kranten toe dat vele redacties er naar begonnen te streven om ook een *NRC Handelsblad* te maken, het meest succesvolle en meest prestigieuze dagblad. Deze vooral op de verhoging van de eigen status gebaseerde tendens heeft desastreuus uitgedaakt voor sommige regionale kranten en ook landelijke dagbladen. De kloof met de lezers groeide er razendsnel door, en velen van hen lezen inmiddels de *Metro* en de *Spits*, en communiceren met elkaar via internet. Internet was hét mobiliserende medium van het woedende volk achter Fortuyn. En net als bij *NRC Handelsblad* groeide de tendens om de journalistiek te zien als een bureaubaan van 9 tot 5, in dat nieuwe gebouw in de buitenwijk – Hilversum is helemaal door teflon van de wereld afgesloten – en de progressieve roep om deeltijdarbeid heeft van de journalistiek nog meer een bureaubaan gemaakt die alleen maar geschikt is voor onderwerpen die niet langer dan 2 of 3 dagen duren. Je ergens in vastbijten, iets langdurig volgen was niet in overeenstemming te brengen met de behoefte om op donderdagmiddag de kinderen uit de crèche te halen.

Intussen stelde de grote winstgevendheid in de haussejaren negentig de krantenconcerns in staat steeds dikkere kranten te maken, met steeds meer katernen en dus steeds meer specialisten. Die deed landbouw, die deed milieu, die deed gezondheidszorg, en zelfs binnen deze portefeuilles werden nog weer onderspecialisaties aangebracht. Het aantal katernen groeide enorm, en niet alleen in de glossy-sector. Ingegeven door het nieuwe geloof in de commercie dat het geloof in de maakbare samenleving verving, en bij sommigen ook heimelijk ingegeven door de wens ook eens chef te worden van een katern – er is een ochtendblad dat bijna dertig chefs heeft – ontstond een centrifugale kracht binnen de reactie: men wilde naar een tijdloos katern, zo ver mogelijk van het politieke nieuws af, laat staan dat ze onderzoeksjournalist of politieverlaggever wilden worden. Sommige kranten konden steeds moeilijker een nieuwe portefeuillehouder, zoals het ingewikkelde Justitie, vinden, en dat op redacties van inmiddels 200 à 250 mensen! De technische factor die aan de bureaucrativering van de journalistieke geest heeft bijgedragen is het denken in *formats*. Alles moest korter, voor elk stuk, elk genre was een sjabloon bedacht. De vraag van de eindredactie aan de journalisten was soms niet: ‘Wat staat er in je stuk?’, maar: ‘Is het tachtig regels? Prima, ik heb nog een gat van 80 regels’. Cru gezegd, een deel van de journalistiek werd ‘vakken vullen’.

Deze oppervlakkige ontideologisering en deze specialisering hebben de bureaucrativering van de geest versterkt. Hoe fataal dit zou uitpakken, werd in één klap duidelijk toen Pim Fortuyn op het toneel verscheen.

Afgezien van de sociaal-culturele haat over die ordeverstoorder, , was het de ontmaskering van menig bureauredacteur als tamelijk simpele vakkenvuller. Terwijl die bureauredacteurs steeds meer over tv schreven, en zelf ’s avonds ook allemaal naar *Barend en Van Dorp* keken, om de volgende dag nog ergens over te kunnen praten, had Fortuyn thuis slechts één tv-toestel, een klein draagbaar ding dat ergens achter een stoel verborgen stond. Hij keek nauwelijks tv. Hij las boeken, en luisterde naar zijn Brahms en Bach, en trok het land in om lezingen te geven. Nog veel belangrijker: Pim Fortuyn had al zijn onderwerpen al jaar en dag besproken in zijn boeken, in *Elsevier*, bij *Business Class* en in zijn lezingen. Maar toen hij lijsttrekker van Leefbaar Nederland werd, begon hij in razend tempo al deze onderwerpen, waarover hij dus jarenlang had nagedacht, achter elkaar en liefst allemaal tegelijk te berde te brengen. Met de kant en klare oplossingen erbij.

De media en de politici reageerden radeloos. In het bureaucratische, verkokerde publicitair-politieke bestel was er nauwelijks nog een journalist over – op elke commentatoren zoals Kranenburg, Lunshof, Heldring, Schoo en misschien Wansink na – die nog maar enigszins overzicht hadden over het hele politieke speelveld dat Fortuyn bespeelde.

Terwijl dus politici, journalisten en ook wetenschappers zich volstrekt hadden teruggetrokken in hun gedeelde jargon, en op hun vierkante millimeter beleidsdiscussie – 1% hier er af, 1% daar er bij etcetera, wat voor iedereen te begrijpen is – stelde Fortuyn met zijn enorme retorische vermogen het hele systeem in één keer aan de orde. Hij gaf radicale alternatieven aan.

Dàt was de kreet van bevrijding in de huiskamer, dàt leverde het gejuich op van ‘Yes, hij heeft gelijk! Het kan!’ die Fortuyn tot een messias maakten. Maar zijn ‘Alles moet anders show’ was tegelijk de reden van de wanhoop en ontredding bij de politici en zovele journalisten. Ze beseften in hun hemd te staan: hun kennis, intellectualiteit én vernieuwingsgezindheid bleken in een keer een stuk bescheidener van omvang te zijn dan ze in de paskamerspiegel van hun eigen redactie dachten. Zowel de groei in omvang van krant en tv, als de identificatie met de parse machthebbers, had het machtsgevoel van veel journalisten enorm vergroot. Het oude adagium dat journalistiek weliswaar zeer belangrijk maar uiteindelijk toch ook een dienstbaar zoniet tamelijk nederig vak is, was geheel verdwenen.

We zijn nu een jaar verder. Wat is er gebeurd? Menig tv-presentator hing de herdenkingsprogramma’s rond 6 mei op aan de vraag: wat is er over van het gedachtegoed van Fortuyn? Het antwoord moest zijn: niets, de LPF heeft er een zootje van gemaakt. Impliciete boodschap: was Fortuyn er maar niet geweest, hadden we ook al die heisa op het Binnenhof niet gehad. Waar ik na 6 mei 2002 nog het meest van geschrokken ben was niet dat conservatisme van links maar het bijna totale gebrek aan democratische geschoktheid, en nog meer het bijna totale gebrek aan menselijk mededogen met familie en aanhangers. Jan Blokker omschreef zijn reactie op de aanblik van het ontzielde lichaam op het Mediapark zo: ‘Daar ligt ie dan, het deed me niets’. (7) Zelfs waarde er hier en daar een heimelijke bewondering voor Volkert van der G. door de redactielokalen en het intellectuele deel der natie. *Volkskrant*-kronieker Martin Bril omschreef de houding die Van der Graaf aannam tijdens het proces als ‘best moedig’.

(8)

Ik heb reeds vóór de monsterzege van Leefbaar Rotterdam in maart 2002 en de verkiezingen van mei 2002 geschreven dat Fortuyn al gewonnen had, ongeacht de verkiezingsuitslag. Daar blijf ik bij. Er is een revolutie geweest, namelijk in de hoofden van de mensen. Maar, als we eerlijk zijn, ook in de politiek, behalve dan in de politieke stijl. Want de strijd van de culturele en politieke gevestigde orde – conservatieve CDA-ers en de rebellen van gisteren, de generatie ’68 inclusief de linkse partijen – is gewonnen van ‘het gepeupel’.

Wie zegt dat nu de beschaafde democratie het heeft gewonnen, zegt in feite dat hij of zij de anonieme bureaucratie verkiest boven de directe en openlijk zichtbare verkiezingen en nog openlijker zichtbare strijd om de macht op het Binnenhof, waarvan we dankzij de LPF-amateurs, vorig jaar een unieke, en daarom eigenlijk vooral te waarderen, *Teleac*-cursus openbaar bestuur hebben mogen zien, avond aan avond op televisie. Inhoudelijk is er een revolutie geweest. Zonder Fortuyn was het debat over immigratie en asielzoekers, en over de islam, en nu de WAO, niet zo open geworden.

Om over die islam één voorbeeld te geven van de revolutie in de media. In april vorig jaar ramden enkele allochtone jongeren tijdens een demonstratie op de Dam onder het uitroepen van ‘joden moeten we doden’ demonstranten met honkbalknuppels Krasnapolsky in, waar de ruiten met stenen kapot werden gekegeld. De volgende dag zei Bolkestein in *Buitenhof* zeer emotioneel: ‘Ik ben geboren in het vreselijke jaar 1933. Ik heb de Tweede Wereldoorlog zeer bewust meegemaakt. Twee van mijn klasgenoten zijn weggevoerd en vermoord. In mijn zwartste nachtmerrie had ik niet vermoed dat een groep Marokkanen zich in het hart van Amsterdam zou verzamelen en dat een van hen zou roepen: daar loopt een jood. En dat die dan in elkaar getrimd zou worden’. (9) De reactie van de presentator was onmiddellijk in de trant van ‘Tut-tut-tut, overdrijft u niet?’

Het werd door de media en de Amsterdamse politie vooral doodgezwegen.

Afgelopen 4 mei verstoorden allochtone jongeren de dodenherdenkingen. In *Rondom Tien* was er een heftige discussie over hetzelfde thema, maar dit keer werd het debat gevoerd zonder enige angst beschuldigd te worden van discriminatie of racisme. Bij burgemeester Cohen en bij vele anderen was eindelijk het kwartje gevallen dat het instandhouden van een vreedzame multiculturele samenleving de moeilijkste opgave is die een maatschappij zich kan stellen. De kreet ‘vol is vol’ wordt helemaal niet meer als racistisch betiteld. In de discussie over de vraag wat belangrijker is, artikel 1 of artikel 7, geven nu velen toe dat dit inderdaad een groot probleem is. Er zijn tal van voorbeelden te geven van dingen die Fortuyn riep, en nu in gang worden gezet, waarbij zorgvuldig zijn naam vermeden wordt.

In de politieke praktijk van het Binnenhof wordt hetzelfde beleid nu voortgezet, maar met D66 als ‘beschaafd’ versiersel rond het oude regeerakkoord van CDA/VVD/LPF.

De conclusie over de media moet deze zijn:

binnen de media heerst nu een gevoel van trots – de duivel van de LPF is uitgedreven – maar bij de eerlijke journalisten heerst ook schaamte. Hier gebeurde wat vorig jaar gebeurde in Frankrijk na de eerste overwinning van Le Pen. De socialisten riepen massaal op om op Chirac te stemmen. Chirac won, heel links juichte: wij hebben de duivel uitgedreven! Om er daarna achter te komen dat ze intussen wel hun zegen hadden gegeven aan de ondergang van hun eigen socialisme.

Maar dit zogenaamde Fatsoen betekent in de politieke praktijk uitvoering van het ‘reactionaire’ deel van Fortuyns gedachtegoed zonder diens uiterst progressieve bestuurlijke vernieuwingsdrang. Iedereen heeft het weer over de WAO en de ziekenfondspremie, procentje meer of minder.

Het betekent de verdere triomf van de verstarring en bureaucratisering van de politiek, waarin zo min mogelijk verantwoordelijkheid genomen wordt voor het strengere straffen en het strengere asielbeleid, en de afwenteling van de bezuinigingen op de zwakkeren. Door de geslaagde duiveluitdrijving kan men zichzelf toch op de borst kloppen én zich blijvend in het kamp der engelen wanen.

De blijkbaar genetisch aangeboren behoefte van veel Nederlanders om in het kamp der engelen te vertoeven – zeg maar graag vlees, kip of vis eten maar alleen als het niet als zodanig herkenbaar is, zoals in de vorm van vissticks – bewijst dat de media-elite die eerst Paars overeind hield, nu de steunpilaar wordt onder het Colijn-achtige bewind dat nu aan de macht komt.

Slotconclusie: de bureaucratisering van de geest, het gebrek aan fantasie, de heilige boontjes-moraal die de oude religie heeft vervangen, de daaruit voortvloeiende

hypocrisie, en de sociaal-culturele klassenstrijd tegen ‘het gepeupel’ hebben tezamen geleid tot ‘het nieuwe verraad der klerken’ in de afgelopen anderhalf jaar. De enige troost die ik – die toch lang D66 stemde voor het zweven begon - kan putten uit de huidige gang van zaken is, dat doornroosje D66 door de oplawaai die de LPF aan vooral deze democratische vernieuwingspartij van weleer heeft gegeven, eindelijk weer wakker is geworden, en dankzij de LPF nu opnieuw gaat beginnen aan datgene waarvoor ze ooit werd opgericht. Of dit zal lukken betwijfel ik. De les die ik vorig jaar trok blijf ik de ‘redelijke’ politieke vernieuwers van gisteren voorhouden: in het verbureaucratiseerde Nederland – dat juist daardoor steeds meer selecteert en coöpteert op grond van sociaal conformisme en de ‘de juiste moraal’ - is zonder mobilisatie van de ‘onredelijke’ woede van het volk geen echte, open en eerlijke veranderingen in het bestel te verwachten. Maar die woede is er nog steeds, al zal die zich misschien over onbekende tijd manifesteren in een nieuwe partij, die voor behoud van pensioenen, voor drastische belastingverlaging, of voor slagbomen rond de ghetto’s in de steden zal zijn. De politiek en de media mogen zich nu vol trots op de borst kloppen dat ze ‘de beschaving’ teruggebracht hebben op het Binnenhof, maar deze gelovigen in de religie van ‘de machtige media’ moeten zich dan ook nog eens achter de oren krabben over de vraag of ‘hun’ Wouter Bos niet net zo’n media-hype was als Fortuyn. Net als over de enorme rol van teletekst voor politiek-Den Haag en internet voor de opgewonden burgers, wordt daarover in die genoemde rapporten ook flink gezwegen. Bij sommige eerlijke journalisten bespeur ik zelfs al openlijke weemoed naar de opwinding van vorig jaar. Toen hadden ze een duivel. Dat was gemakkelijk. Maar die is nu dood. Nu het besef doordringt dat ze in feite op de kantelen hebben gestaan van het conservatisme, zijn zij nog onzekerder geworden dan ze al waren. Het resultaat van het ‘verraad der klerken’ is ‘de verweesde media’.

Lezing op het jaarcongres van de
Nederlandse School voor Openbaar Bestuur
Thema: De politiek een jaar na Fortuyn
22 mei 2003, Sociëteit De Witte, Den Haag

prof.dr. Henri Beunders
hoogleraar geschiedenis van maatschappij, media en cultuur EUR

Verwijzingen:

1. Vgl. Ray L. Nichols, *Treason, Tradition, and the Intellectual: Julien Benda and Political Discourse*. Regent Press of Kansas 1978. (‘Het verraad der klerken’ is ook in Nederland een veel gebezigde term, maar wetenschappelijk lijkt er hier nauwelijks over te zijn geschreven).
2. Vgl. David Caute, *The Fellow Travellers. Intellectual Friends of Communism*. Yale University Press New Haven/London 1988 (1973).
3. Vgl. Ilja van den Broek, *Heimwee naar de politiek. De herinneringen aan het kabinet-Den Uyl*, Amsterdam 2002 (diss. EUR)
4. J. Kleinnijenhuis, *De puinhopen in het nieuws*. VU Amsterdam 2002, 136, 137.
5. *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. RMO-Advies 26, Den Haag 2003, 7-10.

- 6. Mark Deuze, Journalists in the Netherlands. Amsterdam University Press 2001.**
- 7. Vrij Nederland, '75 jaar: drie Jongens'. Gesprek met Mulisch, Hofland en Blokker, juni 2002.**
- 8. de Volkskrant, 2 april 2003, check dd**
- 9. Het Parool, 22 april 2002.**